

МЕТОДИЧНИЙ АЛГОРИТМ СТВОРЕННЯ КОМПОЗИЦІЇ ІЛЮЗОРНО- ФАНТАСТИЧНОГО ОРНАМЕНТА

У статті актуалізовано навчально-виховний потенціал ілюзорно-фантастичного орнаменту у творчому розвитку особистості, на формальному й змістовному рівнях з'ясовано його сутність та на прикладах творів М. Ешера проаналізовано особливості композиції такого різновиду орнаментики. Розроблено методичний алгоритм створення ілюзорного пазлово-сітчастого візерунку, що складається з підготовчого, пошукового, графічно-трансформаційного та технолого-виконавського етапів.

Матеріали статті можуть бути корисними художникам-педагогам і студентам, які здобувають фах із образотворчого мистецтва та дизайну.

Ключові слова: композиція орнаменту, ілюзорно-фантастичний орнамент, методичний алгоритм.

Постановка проблеми. Орнамент – це один із різновидів декору, який не має самостійного значення. І хоча він призначений лише для оздоблення речей, за своїм символічним змістом має і глибоке духовне начало, і ритм часу, і побутові сюжети, традиції, обряди різних епох і народів.

Побудова орнаментальної форми ґрунтується на спрощеному зображенні об'єктів та їх чіткому ритмічному впорядкуванні у смузі, колі, квадраті чи іншій геометричній фігурі. У смислового контексті мотиви орнаментів символічно відображають реалії життя та побуту того чи іншого етносу. Однак із появою такого напрямку в образотворчому мистецтві, як «оп-арт», виник новий «ілюзорно-

фантастичний» різновид орнаменту, який відрізняється від традиційних візерунків тим, що композиція створюється на основі оптичних ілюзій, а зміст відтворює сюрреалістичні уявлення автора. У методичному аспекті цей творчий процес недостатньо досліджений.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праці таких учених-мистецтвознавців, як Л. Андрушко, А. Бакушинський, В. Василенко, В. Воронова, Т. Кара-Васильєва, С. Кримський, І. Моєсеєва, М. Попович, Т. Соколова, А. Чорноморець та ін. свідчать про те, що орнаментальне мистецтво впливає на свідомість людини і може розглядатися як важливий засіб формування її естетичної культури.

Дослідженню творчого процесу створення композиції традиційних орнаментів присвячено наукові доробки Є. Антоновича, А. Баришнікова, С. Борисової, О. Босого, Ю. Герчука, А. Гурської, Р. Захарчук-Чугая, В. Івановської, Т. Мітяшкіної, М. Пічура, М. Селівачова, А. Степанової, Л. Фокіної, В. Челомбітька та інших авторів.

Спадщина світового образотворчого мистецтва містить унікальні зразки орнаментальних композицій у стилі оп-арту. Це роботи М. Ешера Д. Холлістера, О. Тесварда, Жос де Мея та ін. Аналізуючи орнаменти з педагогічного кута зору, Є. Антонович, Ю. Афанасьєв, Г. Сотська, Б. Тимків, Л. Фірсова та інші науковці розглядають їх як навчально-виховний засіб розвитку уяви, фантазії, креативності та творчої активності особистості. У цьому аспекті потенціал ілюзорно-фантастичних орнаментів ще більший. Однак цьому питанню недостатньо приділяється увага дослідників, зокрема у наявній науково-методичній літературі обмаль методичних розробок щодо створення композиції такого різновиду орнаментики.

Мета статті – з'ясувати сутність ілюзорно-фантастичного орнаменту й розробити методичний алгоритм створення композиції пазлово-сітчастого візерунку.

Виклад основного матеріалу. Орнамент є одним із провідних засобів декоративно-прикладного мистецтва. Він віддзеркалює історію та національно-культурну спадщину окремого народу. Здавна його сутність розуміли як прикрасу. У сучасній довідниковій літературі це поняття тлумачиться як візерунок, побудований на регулярному ритмічному чергуванні й організованому розміщенні абстрактно-геометричних або образотворчих елементів, та призначений для оздоблення предметів, архітектурних споруд, а у первісних народів – для прикрашання людського тіла [1, с. 469]. Однак В. Челомбійко стверджує, що у ньому людство вбачає дещо більше, ніж прикрасу, адже у його основі лежить чітка ритмічна закономірність [2, с. 200]. Відтак, прикрашаючи речі та об'єкти, орнамент візуально організовує їх. Тобто у ньому важливою є функція архітектонічного увиразнення художньої форми.

Провідними класифікаційними ознаками орнаментів є форма і зміст. На формальному рівні їх поділяють на технічний, символічний та геометричний різновиди; на змістовому – солярні (символи всесвіту), природні, геральдичні, змішані, епіграфічні, предметні, антропоморфні, зооморфні й орнітоморфні та рослинні, тобто за мотивами зображення.

Мотив – це провідний елемент композиції будь-якого орнаменту, що у певній зображувальній формі, частіше стилізованій (спрощеній, узагальненій), відображає семантику явищ, предметів чи об'єктів. Він складає основу рапорту – структурно-ритмічного упорядкування базового зображення за мінімальною площею, що з певною відстанню повторюється горизонтальним і вертикальним рядами й утворює конструктивну сітку, яку можна розташувати у колі (розета), квадраті, смузі (барджур, фриз), трикутнику та інших геометричних фігурах.

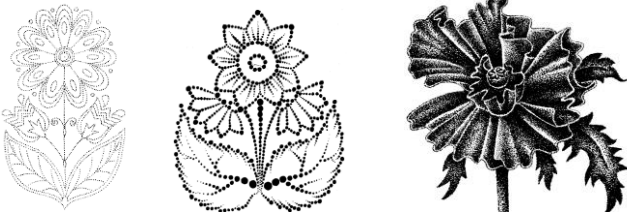

Спадщина світової орнаментики дуже багата. І, заваля б, усталені композиції не підлягають подальшому вдосконаленню. Але творчість представника художнього напрямку «Оп-арт» М. Ешера, у середині ХХ століття, здивувала весь світ своїми ілюзорно-фантастичними орнаментами, що за

формальними ознаками надзвичайно особливі, оскільки побудовані на оптичній зоровій омані, тобто викривленому чи трансформованому сприйнятті дійсності. Однак досі такий різновид візерунку недостатньо вивчений, а тому і не входить до наявних нині класифікацій орнаментики.

Проаналізувавши формальний та змістовий аспекти орнаментальних композицій художників оп-арту, можна дійти висновку, що ілюзорно-фантастичний орнамент – це візерунок, який створено на основі оптичної омани (наприклад, фігура-тло, неіснуюча фігура тощо) або фрактальної (самоподібне повторення елементів цілісності) трансформації у стилізованій формі зображуваного мотиву. За формою він може бути вміщений у коло, квадрат, прямокутник та іншу геометричну фігуру і навіть в аморфну пляму. За змістом у ньому відображається сюрреалістичне чи образно-фантастичне бачення його творцем предметів і явищ дійсності.

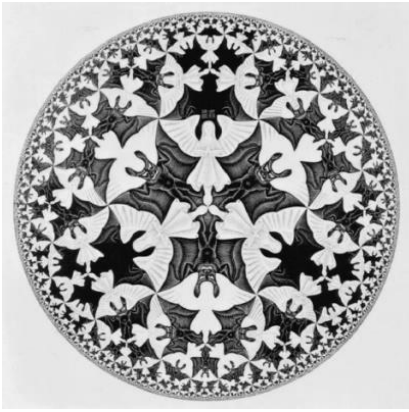
Створення композиції традиційних і новітніх орнаментів – це складний поетапний процес, у якому використовують символічне чи сюжетне зображення, за обраними мотивами (може бути навіть кілька). Залежно від обраного природного чи побутового об'єкту, мотив за допомогою умовних графічних прийомів стилізується для його подальшого використання у рапорті. При цьому стилізація не означає збіднення, а підкреслення художньої виразності форми. У процесі її виконання художник використовує методи аналізу і синтезу та узагальнення формальних ознак обраного мотиву орнаменту. Це – творчий акт створення нового образу різними графічними способами стилізації, яких нині у декоративному мистецтві й графічному дизайні є чимало. Проілюструємо це на прикладі природних форм, стилізованих студентами (А. Лагута, О. Сивокінь, Р. Дзірун, М. Сергеева, О. Захарчук, О. Михайленко, И. Ейдель) факультету мистецтв Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (табл. 1).

Графічні зразки різних способів стилізації природних форм

№	Способи стилізації	Графічні зразки		
1.	Силуетна: глуха пляма-позитив, глуха пляма-негатив, пляма-виворотка			
2.	Лінійна: плавна лінія однієї товщини, плавна лінія з напливом, ламана лінія-вектор			
3.	Крапкова: крапково-лінійна, крапково-площинна, крапково-тональна			
4.	Геометрична: фігуративно-впорядкована, фігуративно-хаотична, модульна			
5.	Комбінована: лінія з крапкою, лінія з плямою, лінія з крапкою і плямою			

Проілюстровані у таблиці 1 способи графічної стилізації природних об'єктів активно використовуються не лише у традиційних різновидах орнаментики, але і в ілюзорно-фантастичному орнаменті. *Продемонструємо методичний алгоритм його створення на прикладі пазлово-сітчастого візерунку.*

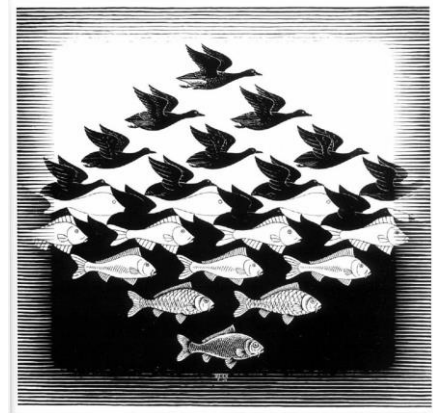
Перший етап – підготовчий. Потрібно детально проаналізувати орнаментальні композиції художників оп-арту, наприклад, М. Ешера.

Композиція 1.
«Межа-коло (рай і пекло)»

Композиція 2.
«7 чорних і 6 білих риб»

Композиція 3.
«Небо і вода»

У першій композиції «Межа-коло (рай і пекло)» орнамент розташовано у колі і завдяки фрактальному приляганням від його центру до краю поступово зменшуваних рапортів відтворено ілюзію кулі. Тут використано такий різновид зорової омани, як фігура-тло, у якій водночас сприймаються зображення янгола і демона. Структура орнаменту сітчаста з пазловим приляганням рапортів-фракталів. Спосіб стилізації мотиву – тонально-графічний із умовним відтворенням об'єму форми. За змістом відображено тему боротьби добра зі злом, світла з темрявою.

У другій композиції «7 чорних і 6 білих риб» орнамент розміщено в аморфній плямі, за формою наближеної до трикутника. Використавши метод фігури-тла, художник відтворив ілюзію кристалічної решітки, у якій вписав мотив фантастичного образу птаха-риби. Структура візерунку сітчаста з пазловим приляганням ідентичних за формою і протилежних за тоном (чорне і біле) рапортів. Спосіб стилізації – лінійно-силуетний із умовно-площинним відтворенням форми. Зміст роботи – відображення коловороту живих істот.

У третій композиції «Небо і вода» орнамент уміщено в ромб. Використано ілюзію кристалічної решітки з мотивом метаморфози птаха-риби. Структура орнаменту сітчаста з пазловим приляганням рапортів-фракталів, що поступово ніби трансформуються з одного виду біоформи в іншу (качка перетворюється у

коропа). Однак, це омана, бо насправді вихідні абстрактно-геометричні фігури поступово набувають формальних ознак птаха і риби. Спосіб стилізації – трансформативний: глухі позитивні і негативні плями за мірою перетворення форми набувають лінійно-силуетного, лінійно-штрихового й графічно-об’ємного способів зображення. Смыслова сутність цього орнаменту – життєва єдність двох стихій – повітря і води.

Другий етап – пошуковий. На цьому етапі доцільно скористатися мережею Інтернет та обрати зображення для мотиву орнаменту, розглянувши, водночас, можливі варіанти їхньої трансформації. Але найкращий спосіб для генерування ідеї його композиції – це спостереження за природними об’єктами та їх зарисовки або принаймні фотографування з різних ракурсів, що дасть змогу краще зрозуміти конструктивні особливості їхніх форм.

Третій етап – графічно-трансформаційний. Послідовність дій така: спочатку треба обрати фігуру (стрічка, коло, квадрат тощо), у якій буде розташовано орнамент, потім, скориставшись таблицею 1, або власним спрощенням, розробити різні варіанти ескізів стилізації обраного мотиву трансформувати його абрис так, щоб він став рапортом-пазлом для сітки (рис. 1).

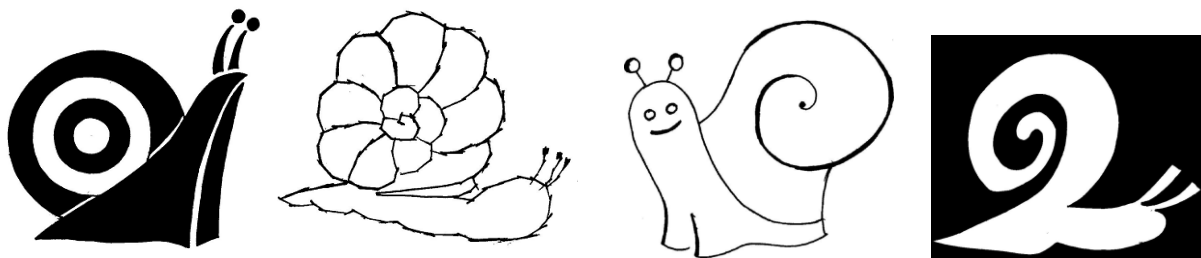

Рис. 1. Зразки різних способів стилізації об’єкта орнаментального мотиву (робота студентки Н. Лехман).

Четвертий етап – технологічно-виконавський. Передусім, слід виконати креслення фрагменту сітки і в ручний аплікативний спосіб спробувати розмістити у ній один із варіантів розмножених на ксероксі чи принтері стилізованих зображень. Потім треба скоригувати абрис рапорту, спосіб прилягання й

геометрію самої сітки орнаменту. Це також можна зробити за допомогою комп'ютерно-графічних програм.

Якщо роботу завершено, тобто знайдено вдалу композицію орнаменту, треба приступити до чистового графічного виконання тушшю чи чорною гуашшю шаблону рапорту у збільшеному масштабі (рис. 2.), щоб потім його сканувати, розмножити й ручним або комп'ютерним способом розташувати у кожній ніші орнаментальної сітки (рис. 3).

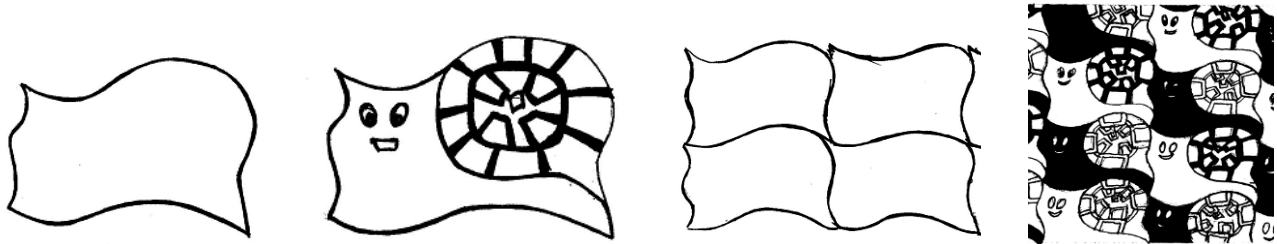

Рис. 2. Шаблон рапорту за мотивом стилізованого равлика та зразок пазлово-сітчастого ілюзорного орнаменту (робота студентки Н. Лехман).

Рис. 3. Архітектоніка сітки пазлово-сітчастого ілюзорного орнаменту та зразки оригінальних композицій (роботи студентів Н. Олійник, О. Лук'янова, О. Михайленко, Г. Ватрич).

Також існує зворотний варіант окресленої методики створення пазлово-сітчастого ілюзорного орнаменту. Вона полягає у тому, що спочатку розробляють архітектоніку сітки, потім розглядають конфігурацію її конструктивного елемента (комірки) за ознаками схожості з абрисом біоформи, наприклад, метелика (рис. 3). Далі стилізація зображення підпорядковується рапорту з можливим його ускладненням чи вдосконаленням.

Висновки. Запропонований у статті алгоритм створення ілюзорно-фантастичного орнаменту збагачує методологію декоративного мистецтва та графічного дизайну. Такою орнаментикою можна прикрашати утилітарні речі. Окремі авторські композиції, відображаючи певну ідею чи образно-фантастичний зміст, можуть мати самостійне значення й експонуватися на виставках. Виконання таких орнаментів розширює обрії для художньої творчості фахівців з образотворчого мистецтва та дизайну.

Перспективи подальших досліджень. Спадщина орнаментального мистецтва в оп-арті дуже велика і потребує системних досліджень на мистецтвознавчому, проектно-творчому та художньо-педагогічному рівнях. Зокрема, перспективним є вивчення методичних аспектів створення складних ілюзорно-орнаментальних композицій у поєднанні з елементами сюрреалізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Современный словарь-справочник по искусству / [науч. ред. и состав. А. А. Пашаев]. – М. : Олимп: ООО «Издательство АСТ», 2000. – 816 с.
2. Чоломбїтько В. Ф. Концептуальні моменти створення орнаментів : від графіки до комп'ютерних технологій / В. Ф. Челомбїтько // Технічна естетика і дизайн. – 2012. – Вип. 11. – С. 199-203.

Семенова Елена Витальевна. Методический алгоритм создания композиции иллюзорно-фантастического орнамента.

В статье актуализирован учебно-воспитательный потенциал иллюзорно-фантастического орнамента в творческом развитии личности, на формальном и содержательном уровнях обоснована его сущность, на примерах произведений М. Эшера проанализированы особенности композиции такого вида орнаментики. Разработан методический алгоритм создания иллюзорного пазлово-сетчатого орнамента, который состоит из подготовительного, поискового, графически-трансформационного и технолого-исполнительского этапов.

Материалы статьи могут быть полезны художникам-педагогам и студентам, овладевающим специальностями по изобразительному искусству и дизайну.

Ключевые слова: композиция орнамента, иллюзорно-фантастический орнамент, методический алгоритм.

Semenova O. Methodical stage of illusory and fiction ornament composition creation

The concept ornament meaning both decoration and space organization is analyzed in the article. It is defined that ornament is a special kind of fine arts. It has deep spiritual basis, rhythm of time, traditions, rituals of different epochs and nations. Classification of ornaments is considered; it is determined that illusory and fiction ornaments are a separate group. It is found out that stylization is the basic techniques in ornament creating. The concept stylization is determined and its variations, including: silhouette, influx line, point, vector and modular are presented. Works of a famous op-art artist Moritz Cornelius Escher are considered. Author`s methods of illusory and fiction ornaments creation is presented. This methods is determined to have several stages of work: preparatory, search, graphical and transformation, technological and performing. The Presented methods of creation illusory and fiction ornaments composition is an important means in education of creative potential, development of imagination, creativity and creative activity of future Fine Arts teachers. The article can be useful for Fine Arts teachers, teachers and students of art department.

Keywords: ornament composition, illusory and fiction ornament, methodical algorithm

REFERENCES

1. Pashayev A. A. (Ed.). (2000). *Sovremennyy slovar`-spravochny`k po y`skusstvu* [Modern Dictionary of Art]. Moscow: Oly`mp Y`zdatel`stvo AST
2. Chelombitko, V. F.(2012) Conceptual moments of the creation of ornaments : from graphics to computer technology [Conceptual inception ornaments from graphics to computer technology]. *Texnichna estety`ka i dy`zajn* [Technical aesthetics and design], 11, 199-203